

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Факультет № 6

Кафедра цивільного права та процесу

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

з навчальної дисципліни

«Сучасні доктрини сімейного права»

вибіркових компонент

освітньої програми третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

081 Право (правозастосування)

Харків (Вінниця) 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри цивільного права та процесу (протокол від 23.08.2023 № 8)

Розробник:

1. Доцент кафедри цивільного права та процесу, кандидат юрид. наук, доцент
Ходєєва Наталія Вадимівна

Рецензенти:

1. Завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент Зайцев Олексій Леонідович.
2. Професор кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, професор Борисова Валентина Іванівна.

**1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами
(денна форма навчання)**

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Тема № 1. Сучасна доктрина сімейного права як приватного права	10	2	4			4	екзамен
Тема № 2. Вчення про сімейні правовідносини	12	2	4			6	
Тема № 3. Теоретичні засади здійснення сімейних прав та інтересів	10	2	2			6	
Тема № 4. Захист сімейних прав та інтересів – доктринальні положення	10	2	2			6	
Тема № 5. Вчення про договірні засади регулювання сімейних відносин.	12	2	4			6	
Тема № 6. Особисті немайнові відносин між членами сім'ї: стан сучасної доктрини.	12	2	4			6	
Тема № 7. Майнові відносин членів сім'ї: стан сучасної доктрини.	12	2	4			6	
Тема № 8. Форми влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування у теорії цивільного права.	12	2	4			6	
Всього за семестр № 1:	90	16	28			46	

2. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами (заочна форма навчання)

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Тема № 1. Сучасна доктрина сімейного права як приватного права	10	1	1			8	екзамен
Тема № 2. Вчення про сімейні правовідносини	10	1	1			8	
Тема № 3. Теоретичні засади здійснення сімейних прав та інтересів	10	1	1			8	
Тема № 4. Захист сімейних прав та інтересів – доктринальні положення	10	1	1			8	
Тема № 5. Вчення про договірні засади регулювання сімейних відносин.	12	1	1			10	
Тема № 6. Особисті немайнові відносин між членами сім'ї: стан сучасної доктрини.	12	1	1			10	
Тема № 7. Майнові відносин членів сім'ї: стан сучасної доктрини.	13	1	2			10	
Тема № 8. Форми влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування у теорії цивільного права.	13	1	2			10	
Всього за семестр № 1:	90	8	10			72	

3. Методичні вказівки до семінарських занять

Тема № 1. Сучасна доктрина сімейного права як приватного права

Семінарське заняття Сучасна доктрина сімейного права як приватного права

Навчальна мета заняття: засвоїти теоретичні положення щодо розвитку сучасної доктрини сімейного права як приватного права, визначення місця сімейного права в системі права, засвоїти матеріал щодо принципів та джерел сімейного права.

Кількість годин:

денна форма навчання – 4 години;

заочна форма навчання – 1 година.

Навчальні питання:

1. Вчення про визначення місця сімейного права в системі права.
2. Сім'я як об'єкт правової охорони теоретичні положення.
3. Поняття «члена сім'ї» у теорії цивільного права.
4. Підстави створення сім'ї.
5. Концептуальні положення застосування сімейно-правових норм (оціночні поняття у сімейному праві, аналогія закону у сімейному праві, застосування до регулювання сімейних відносин Цивільного кодексу України тощо).

За темою № 1 передбачено веб-квест у формі вирішення практичного завдання

Веб квест розміщений на сайті

<https://classroom.google.com/w/Mzg1OTUyNTI3NzJa/t/all> (код курсу 1y2uui)

Методичні вказівки до кожного навчального питання теми

1. Вчення про визначення місця сімейного права в системі права.

Питання про місце сімейного права в системі права України належить до числа найбільш дискусійних у сучасній доктрині права. Радянська правова доктрина вважала, що сімейне право, створюючи єдину і чітку систему, входить в якості складової самостійної галузі в загальну систему права. У сучасній доктрині приватного права склалося два основних підходи щодо місця сімейного права в системі права і, відповідно, щодо галузевої приналежності відносин, які виникають між членами сім'ї. Прихильники першого підходу (В. Ю. Євко, І. В. Жилінкова, Р. А. Майданик, М. М. Дякович та ін.) виходять з того, що сімейне право є підгалуззю цивільного права. Прихильники другого підходу (Т. В. Боднар, Л. В. Красицька, З. В. Ромовська, В. І. Труба,

Ю. С. Червоний та ін.) вважають, що сімейне право є самостійною галуззю права.

2. Доктринальні підходи про сім'ю як об'єкт правової охорони.

Розглядаючи це питання, необхідно враховувати, що сім'я як явище є предметом дослідження багатьох суспільних наук: психології, соціології, педагогіки, юриспруденції тощо. У соціологічному розумінні традиційно сім'ю розглядають як союз осіб, заснований на шлюбі, спорідненні (або тільки спорідненні), прийнятті дітей на виховання, що характеризується спільністю життя, інтересів, взаємним піклуванням. Сім'я є й об'єктом правової охорони, причому положення про захист сімейних прав та інтересів передбачають як норми сімейного, цивільного права, так й норми адміністративного, кримінального права. Безперечно, найбільш ефективний механізм захисту сім'ї визначений сімейним законодавством України. Перш за все, варто зазначити, що сім'я не є суб'єктом сімейних правовідносин. Стаття 2 СК України, визначаючи коло учасників сімейних відносин, не визнає сім'ю суб'єктом сімейних правовідносин, перераховуючи окремих членів сім'ї в якості учасників сімейних правовідносин.

3. Поняття «члена сім'ї» у теорії цивільного права.

Чинне законодавство України достатньо часто використовує таке поняття як член сім'ї, причому універсального визначення поняття «член сім'ї» не існує, є тлумачення цього поняття щодо окремих нормативно-правових актів. Стаття 63 Конституції України проголошує, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом. У Рішенні КС України у справі за конституційними поданнями Служби безпеки України, Державного комітету нафтової, газової та нафтопереробної промисловості України, Міністерства фінансів України щодо офіційного тлумачення положень пункту 6 статті 12 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», частин четвертої і п'ятої статті 22 Закону України «Про міліцію» та частини шостої статті 22 Закону України «Про пожежну безпеку» (справа про офіційне тлумачення терміна «член сім'ї») від 03.06.1999 р. № 5-рп/99 зазначається, що у Конституції України терміни «сім'я», «члени сім'ї», «родичі», «сімейне життя», «утримання» тощо без визначення змісту живляються неодноразово.

4. Підстави створення сім'ї.

Розглядаючи це питання, необхідно враховувати, що відповідно до ч. 4 ст. 3 СК України сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства. Щодо таких підстав створення сім'ї як шлюб, кровне споріднення, усиновлення дискусії не виникає. Вочевидь, проживання жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, є підставою створення сім'ї за чинним СК України.

5. Концептуальні положення застосування сімейно-правових норм (оціночні поняття у сімейному праві, аналогія закону у сімейному праві, застосування до регулювання сімейних відносин Цивільного кодексу України тощо).

Вивчаючи це питання, необхідно СК України насичений «каучуковими параграфами». Неодноразово зустрічається в СК України таке поняття, як «договір в інтересах сім'ї», зокрема ч. 3 ст. 61 СК України передбачає: якщо одним із подружжя укладено договір в інтересах сім'ї, то гроші, інше майно, в тому числі гонорар, виграш, які були одержані за цим договором, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Згідно з ч. 4 ст. 65 СК України договір, укладений одним із подружжя в інтересах сім'ї, створює обов'язки для другого з подружжя, якщо майно, одержане за договором, використане в інтересах сім'ї. Згідно з ч. 1 ст. 10 СК України, якщо певні сімейні відносини не врегульовані СК України, іншими нормативно-правовими актами або домовленістю (договором) сторін, до них застосовуються норми СК України, які регулюють подібні відносини (аналогія закону).

Питання цільових виступів здобувачів вищої освіти для розкриття окремих проблем, явищ тощо:

1. Принципи сімейного права.
2. Морально-правові принципи сімейного права.
3. Дія сімейного законодавства у часі.

Теми для рефератів, які відповідають темі заняття.

1. Місце сімейного права в системі права.
2. Аналогія закону у сімейному праві

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. *Офіційний вісник України*. 2002. № 7. Ст. 273.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. *Офіційний вісник України*. 2003. №11. Ст. 461.
4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. №1618-IV. *Голос України*. 2004. № 89-91.
5. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477- IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.
6. Про державну реєстрацію актів цивільного стану : Закон України від 1 липня 2010 р. № 2398-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 38. Ст. 509.

7. Актуальні питання прикладної цивілістики: сімейне, трудове, земельне та житлове право : наук.-практ. посіб. / О.В. Гетьманцев, О.В. Кіріяк, М.Б. Мельник та ін. Київ : Правова єдність, 2015. С. 570-588 с.

8. Ватрас В. А. Джерела сімейного права: проблеми теорії та практики: монографія. Хмельницький : вид-во ТОВ «Поліграфіст -3», 2020. 824 с.

9. Менджул М. Принципи сімейного права (сутність та проблеми застосування) : монографія. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2019. 420 с.

10. Правова доктрина України : у 5 т. / Нац. акад. прав. наук України. Доктрина приватного права України. Т. 3. Харків: Право, 2013. 760 с.

Тема № 2. Вчення про сімейні правовідносини

Семінарське заняття Вчення про сімейні правовідносини.

Навчальна мета заняття: засвоїти теоретичні положення про юридичні факти та сімейні правовідносини, проаналізувати доктринальні підходи щодо суб'єктів сімейних правовідносин, щодо представництва у сімейному праві, ознайомитися з практикою застосування сімейно-правових норм щодо правонаступництва у сімейному праві.

Кількість годин:

денна форма навчання – 4 години;

заочна форма навчання – 1 година.

Навчальні питання:

1. Сімейні правовідносини: стан сучасної доктрини.
2. Юридичні факти в сімейному праві.
3. Доктринальні підходи щодо суб'єктів сімейних правовідносин.
4. Процесуальне правонаступництво у теорії сімейного права

Методичні вказівки до кожного навчального питання теми

1. Сімейні правовідносини: стан сучасної доктрини.

Вивчаючи питання, необхідно враховувати, що специфіка сімейних правовідносин обумовлена перевагою особистих немайнових відносин, залежністю правового регулювання відносин у сфері сім'ї від моральних засад суспільства, тягне й специфіку змісту сімейної правоздатності особи, що є самостійною правовою категорією і до змісту якої входить здатність особи мати сімейні особисті немайнові й майнові права та обов'язки, які не заборонені законом і не суперечать моральним засадам суспільства.

2. Юридичні факти в сімейному праві.

Чітке визначення юридичних фактів, що тягнуть за собою виникнення сімейних правовідносин, має важливе значення. Н. С. Кузнецова справедливо наголошує на тому, що юридичні факти є дуже важливою складовою механізму

цивільно-правового регулювання, оскільки саме через них здійснюється переведення загальнообов'язкових правил поведінки з нормативної площини у сферу конкретних суспільних відносин, саме вони «запускають» процес реалізації суб'єктивних прав та обов'язків, створюючи правовідносини. Саме на це треба звернути увагу при вивченні цього питання.

3. Доктринальні підходи щодо суб'єктів сімейних правовідносин.

Грунтовне вчення по суб'єкти сімейних правовідносин було розроблено у радянській правовій доктрині Є. М. Ворожейкіним. Сучасні дослідження суб'єктів сімейних правовідносин (В. А. Ватрас) здійснюються в аспекті дослідження таких правових категорій, як сімейна правоздатність, сімейна дієздатність. Науковий інтерес становить не тільки визначення кола учасників сімейних правовідносин, а й розгляд сім'ї як об'єкта правової охорони.

4. Процесуальне правонаступництво у теорії сімейного права.

Представництво у сімейному праві тісно переплітається з представництвом у цивільному праві, оскільки мова йде про вчинення певних дій, які тягнуть правові наслідки, не особисто, а через представника. Відповідно до ч. 2 ст. 154 СК України батьки мають право звертатися до суду, органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій за захистом прав та інтересів дитини, а також непрацездатних сина, дочки як їх законні представники без спеціальних на те повноважень. У зв'язку з цим виникає питання про яких непрацездатних дітей йде мова? Частина 2 ст. 172 СК України передбачає, що повнолітні дочка, син мають право звернутися за захистом прав та інтересів непрацездатних, немічних батьків як їх законні представники, без спеціальних на те повноважень.

Питання цільових виступів здобувачів вищої освіти для розкриття окремих проблем, явищ тощо:

1. Співвідношення сімейних та цивільних правовідносин.
2. Сімейна правоздатність.
3. Сімейна дієздатність.
4. Процесуальне правонаступництво у сімейному праві.

Теми для рефератів, які відповідають темі заняття.

1. Сімейна правосуб'єктність.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. *Офіційний вісник України*. 2002. № 7. Ст. 273.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. *Офіційний вісник України*. 2003. №11. Ст. 461.

4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. №1618-IV. *Голос України*. 2004. № 89-91.

5. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477- IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.

6. Про державну реєстрацію актів цивільного стану : Закон України від 1 липня 2010 р. № 2398-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 38. Ст. 509.

7. Актуальні питання прикладної цивілістики: сімейне, трудове, земельне та житлове право : наук.-практ. посіб. / О.В. Гетьманцев, О.В. Кіріяк, М.Б. Мельник та ін. Київ : Правова єдність, 2015. 448 с.

8. Кожевнікова В. О. Теоретико-методологічні засади обмеження особистих немайнових та майнових прав суб'єктів сімейних відносин : монографія. Тернопіль : Підручники і посібники, 2016. 512 с.

9. Красицька Л. В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей: монографія. Київ: Видавництво Ліра-К, 2015. 628 с.

10. Правова доктрина України : у 5 т. / Нац. акад. прав. наук України. Доктрина приватного права України. Т. 3. Харків: Право, 2013. 760 с.

Тема № 3. Теоретичні засади здійснення сімейних прав та інтересів

Семінарське заняття Теоретичні засади здійснення сімейних прав та інтересів

Навчальна мета заняття: засвоїти теоретичні положення щодо здійснення сімейних прав та інтересів, проаналізувати нормативно-правові акти щодо меж здійснення сімейних прав та інтересів, ознайомитися з практикою застосування законодавства щодо строків у сімейному праві.

Кількість годин:

денна форма навчання – 2 години;

заочна форма навчання – 1 година.

Навчальні питання:

1. Здійснення сімейних прав та виконання сімейних обов'язків.
2. Строки у сімейному праві.
3. Застосування позовної давності в сімейному праві.

Методичні вказівки до кожного навчального питання теми

1. Здійснення сімейних прав та виконання сімейних обов'язків.

Розглядаючи це питання, необхідно враховувати, що В.П. Грибанов наголошував, що будь-яке суб'єктивне право являє собою соціальну цінність лише остільки, оскільки його можна реалізувати, тобто скористуватися можливостями, які надаються даним суб'єктивним правом, для задоволення матеріальних і культурних потреб уповноваженої особи. Здійснення сімейних

прав – це завжди певний динамічний процес. Здійснення сімейних прав – це реалізація суб'єктом сімейних правовідносин тих правомочностей, які складають зміст суб'єктивного сімейного права. Відповідно до ст. 14 СК України сімейні права є такими, що тісно пов'язані з особою, а тому не можуть бути передані іншій особі. Якщо дитина або особа, дієздатність якої обмежена, не може самотійно здійснювати свої права, ці права здійснюють батьки, опікун або самі ці особи за допомогою батьків чи піклувальника.

2. Строки у сімейному праві.

Розглядаючи питання строків у сімейному праві, доцільно визначитися з поняттям строків та термінів, провести класифікацію строків у сімейному праві, розглянути диспозитивні строки та імперативні строки у сімейному праві, строки здійснення і строки захисту сімейних прав та інтересів.

3. Застосування позовної давності в сімейному праві.

Розглядаючи це питання, необхідно пам'ятати, що за сімейним законодавством України позовна давність застосовується лише у чотирьох випадках: 1) до вимоги про поділ майна, заявленої після розірвання шлюбу, застосовується позовна давність у три роки. Позовна давність обчислюється від дня, коли один із співвласників дізнався або міг дізнатися про порушення свого права власності (ч. 2 ст. 72 СК України); до вимоги про визнання батьківства за позовом особи, яка вважає себе батьком дитини до чоловіка матері дитини застосовується позовна давність в один рік, яка починається від дня, коли особа дізналася або могла дізнатися про своє батьківство (ч. 2 ст. 129 СК України); до вимоги матері про внесення змін до актового запису про народження дитини встановлюється позовна давність в один рік, яка починається від дня реєстрації народження дитини (ч. 3 ст. 138 СК України); до вимоги про визнання материнства встановлюється позовна давність в один рік, яка починається від дня, коли особа дізналася або могла дізнатися, що є матір'ю дитини (ч. 3 ст. 139 СК України).

Питання цільових виступів здобувачів вищої освіти для розкриття окремих проблем, явищ тощо:

1. Принципи та межі здійснення сімейних прав та інтересів.
2. Проблемні питання визначення та обчислення строків та термінів у сімейному праві.

Теми для рефератів, які відповідають темі заняття.

1. Правове становище неповнолітніх батьків.
2. Здійснення батьківських прав при окремому проживанні батьків.
3. Зловживання сімейними правами.
4. Обмеження сімейних прав.

Література

- 1 Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

- 2 Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. *Офіційний вісник України*. 2002. № 7. Ст. 273.
- 3 Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. *Офіційний вісник України*. 2003. №11. Ст. 461.
- 4 Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. №1618-IV. *Голос України*. 2004. № 89-91.
- 5 Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477- IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.
- 6 Про державну реєстрацію актів цивільного стану : Закон України від 1 липня 2010 р. № 2398-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 38. Ст. 509.
- 7 Актуальні питання прикладної цивілістики: сімейне, трудове, земельне та житлове право : наук.-практ. посіб. / О.В. Гетьманцев, О.В. Кіріяк, М.Б Мельник та ін. Київ : Правова єдність, 2015. 448 с.
- 8 Сучасні проблеми цивільного права та процесу : навчальний посібник / Сліпченко С. О., Синегубов О. В., Кройтор В. А. та ін. ; за ред. Ю. М. Жорнокуя та Л. В. Красицької. Харків : Право, 2017. С. 144-271.
- 9 Красицька Л. В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей: монографія. Київ: Видавництво Ліра-К, 2015. 628 с.
- 10Правова доктрина України : у 5 т. / Нац. акад. прав. наук України. Доктрина приватного права України. Т. 3. Харків: Право, 2013. 760 с.

Тема № 4. Захист сімейних прав та інтересів – доктринальні положення

Семінарське заняття Захист сімейних прав та інтересів – доктринальні положення

Навчальна мета заняття: засвоїти теоретичні положення щодо захисту сімейних прав та інтересів, засвоїти нормативний матеріал щодо форм та способів захисту сімейних прав та інтересів, ознайомитися з практикою застосування сімейно-правових норм щодо застосування способів захисту сімейних прав та інтересів.

Кількість годин:

денна форма навчання – 4 години;

заочна форма навчання – 1 година.

Навчальні питання:

1. Загальні положення про захист та охорону сімейних прав та інтересів.
2. Способи захисту сімейних прав та інтересів.
3. Сімейно-правова відповідальність.
4. Форми захисту сімейних прав та інтересів – доктринальні положення.
5. Судовий захист сімейних прав та інтересів. Адміністративний захист сімейних прав та інтересів.

Методичні вказівки до кожного навчального питання теми

1. Загальні положення про захист та охорону сімейних прав та інтересів.

Вивчаючи питання, доцільно враховувати, що З. В. Ромовська розрізняє два рівні правової охорони. На першому вона полягає в урегулюванні певних суспільних відносин, тобто у вкладанні їх у таку, що відповідає їхньому змісту, правову оболонку. Об'єктом правової охорони тут виступають саме суспільні відносини. У цьому сенсі правова охорона тотожна правовому урегулюванню, що здійснюється законом. На другому рівні об'єктом правової охорони виступають уже конкретні суб'єктивні права конкретних учасників правовідношення. Необхідність такої охорони виникає одночасно з виникненням самого права. Отже, можливість захисту суб'єктивного права і конкретне здійснення такого є одним із засобів правової охорони.

2. Способи захисту сімейних прав та інтересів.

Особливий акцент український законодавець робить на тому, що суд застосовує способи захисту, які встановлені законом або домовленістю (договором) сторін (абз. 1 ч. 2 ст. 18 СК України). Згідно з абз. 2 ч. 2 ст. 16 ЦК України: суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом чи судом у визначених законом випадках.

3. Сімейно-правова відповідальність.

Питання щодо існування сімейно-правової відповідальності як самостійного виду юридичної відповідальності є достатньо спірним у доктрині права. Г. К. Матвеев визнавав, що сімейно-правова відповідальність не співпадає з іншими видами юридичної відповідальності, зокрема, з цивільною (наприклад, за завдання шкоди дітьми), з адміністративною (наприклад, за порушення закону про загальну обов'язкову освіту дітей або за доведення їх до стану сп'яніння), з кримінальною (наприклад, за залучення неповнолітніх дітей у пияцтво), а також з моральною відповідальністю членів сім'ї один перед іншим. З поняттям відповідальності у сімейному праві тісно пов'язане правове поняття «санкція». СК України закріплює санкції – заходи відповідальності, які передбачають як немайнові позбавлення (наприклад, позбавлення батьківських прав, відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав, позбавлення усиновлювача батьківських прав), так й додаткові майнові обтяження для правопорушника (відшкодування матеріальної шкоди, відшкодування моральної шкоди, стягнення неустойки (пені) тощо).

4. Форми захисту сімейних прав та інтересів – доктринальні положення.

Розглядаючи питання, необхідно враховувати, що Я. М. Шевченко наголошувала, що слово «захист» має характер активної протидії сторонньому втручанню, а слово «охорона» має на увазі і захист, і збереження того, що охороняється. Захист є всього лише однією зі сторін юридичної охорони. Охорона цивільних прав, якщо порушення їх уже відбулось, може полягати і в їх відновленні або у відтворенні, яке також може бути головною метою захисту. Основна увага при здійсненні правового захисту зосереджена, таким чином, на самому суб'єктивному праві особи, а також на недоторканності правопорядку

Розрізняють дві основні форми захисту суб'єктивних прав та інтересів – юрисдикційну та неюрисдикційну. Юрисдикційну форму захисту визначають як діяльність уповноважених державою органів щодо захисту сімейних прав та інтересів учасників сімейних відносин. Неюрисдикційну форму захисту розглядають як дії громадян і організацій із захисту прав та охоронюваних законом інтересів, які вчиняються ними самостійно, без звернення за допомогою до компетентних органів.

5. Судовий захист сімейних прав та інтересів. Адміністративний захист сімейних прав та інтересів.

Судовий захист як юрисдикційна форма захисту сімейних прав та інтересів – це діяльність суду із розгляду і вирішення справ щодо захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав чи інтересів, що виникають із сімейних відносин, яка здійснюється у порядку цивільного судочинства і спрямована на відновлення (визнання) порушених, невизнаних або оспорюваних сімейних прав та інтересів учасників сімейних правовідносин, усунення реальної загрози порушення сімейних прав та інтересів і вплив на правопорушника. Під адміністративною формою захисту порушених сімейних прав та інтересів слід розглядати діяльність усіх компетентних державних органів, крім суду, та органів місцевого самоврядування, спрямовану на відновлення порушених сімейних прав та інтересів, припинення правопорушення або усунення реальної загрози такого порушення та вплив на правопорушника.

Питання цільових виступів здобувачів вищої освіти для розкриття окремих проблем, явищ тощо:

1. Відшкодування моральної та майнової шкоди за сімейним законодавством України.
2. Санкції у сімейному праві.
3. Вчинення нотаріусом виконавчого напису за договором про сплату аліментів.
4. Самозахист сімейних прав.

Теми для рефератів, які відповідають темі заняття.

1. Способи самозахисту сімейних прав.
2. Функції органів опіки та піклування щодо захисту прав суб'єктів сімейних правовідносин.
3. Участь прокурора у захисті сімейних прав та інтересів.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. *Офіційний вісник України*. 2002. № 7. Ст. 273.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. *Офіційний вісник України*. 2003. №11. Ст. 461.

4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. №1618-IV. *Голос України*. 2004. № 89-91.

5. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477- IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.

6. Про державну реєстрацію актів цивільного стану : Закон України від 1 липня 2010 р. № 2398-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 38. Ст. 509.

7. Актуальні питання прикладної цивілістики: сімейне, трудове, земельне та житлове право : наук.-практ. посіб. / О.В. Гетьманцев, О.В. Кіріяк, М.Б. Мельник та ін. Київ : Правова єдність, 2015. 448 с.

8. Сучасні проблеми цивільного права та процесу : навчальний посібник / Сліпченко С. О., Синегубов О. В., Кройтор В. А. та ін. ; за ред. Ю. М. Жорнокуя та Л. В. Красицької. Харків : Право, 2017. С.588-602.

9. Красицька Л. В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей: монографія. Київ: Видавництво Ліра-К, 2015. С. 359-435.

10. Правова доктрина України : у 5 т. / Нац. акад. прав. наук України. Доктрина приватного права України. Т. 3. Харків: Право, 2013. 760 с.

Тема № 5. Теоретичні підходи щодо договірних засад регулювання сімейних відносин.

Семінарське заняття Теоретичні підходи щодо договірних засад регулювання сімейних відносин

Навчальна мета заняття: засвоїти теоретичні положення щодо договірних засад регулювання сімейних відносин, засвоїти нормативний матеріал щодо договірного регулювання особистих немайнових та майнових відносин членів сім'ї, ознайомитися з практикою застосування сімейно-правових норм у сфері договірного регулювання сімейних відносин.

Кількість годин:

денна форма навчання – 4 години;

заочна форма навчання – 1 година.

Навчальні питання:

1. Загальні положення про регулювання сімейних відносин за домовленістю (договором) сторін.

2. Теоретичні питання договірного регулювання особистих немайнових відносин між членами сім'ї.

3. Теоретичні питання договірного регулювання майнових відносин членів сім'ї.

Методичні вказівки до кожного навчального питання теми

1. Загальні положення про регулювання сімейних відносин за

домовленістю (договором) сторін.

Чинний Сімейний кодекс України значно розширив диспозитивні засади сімейно-правового регулювання суспільних відносин, встановивши в ст. 9 СК України особливості регулювання сімейних відносин за домовленістю (договором) сторін. Договірне регулювання сімейних відносин було предметом дослідження багатьох українських правників, зокрема, І. В. Жилінкової, О. В. Розгон, З. В. Ромовської, О. А. Явор та інших.

2. Теоретичні питання договірної регулювання особистих немайнових відносин між членами сім'ї.

Вивчаючи це питання, доцільно враховувати, що стаття 9 СК України передбачає, що подружжя, батьки дитини, батьки та діти, інші члени сім'ї та родичі, відносини між якими регулює СК України, можуть врегулювати свої відносини за домовленістю (договором), якщо це не суперечить вимогам СК України, інших законів та моральним засадам суспільства. Особи, які проживають однією сім'єю, а також родичі за походженням, відносини яких не врегульовані СК України, можуть врегулювати свої сімейні (родинні) відносини за договором, який має бути укладений у письмовій формі. Такий договір є обов'язковим до виконання, якщо він не суперечить вимогам СК України, інших законів України та моральним засадам суспільства.

3. Теоретичні питання договірної регулювання майнових відносин членів сім'ї.

Одним із видів договорів у сімейному праві є договори між подружжям. Договірний режим припускає, що права і обов'язки подружжя по відношенню до їх спільного і особистого майна, а також питання їх відповідальності по боргам визначаються самим подружжям шляхом складання договорів між ними. При виникненні спору між сторонами, він також розглядається на основі діючого законодавства, однак майнові права, обов'язки подружжя і обсяг їх відповідальності визначається з урахуванням договорів, укладених сторонами. Стаття 64 СК містить загальне правило про те, що дружина та чоловік мають право на укладення між собою усіх договорів, які не заборонені законом, щодо як спільного, так і роздільного майна.

Питання цільових виступів здобувачів вищої освіти для розкриття окремих проблем, явищ тощо:

1. Обмеження договірної регулювання сімейних відносин.
2. Класифікація договорів у сімейному праві.

Теми для рефератів, які відповідають темі заняття.

1. Договори між подружжям у сімейному праві.
2. Проблеми укладення, розірвання шлюбного договору.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради*

України. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. *Офіційний вісник України*. 2002. № 7. Ст. 273.

3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. *Офіційний вісник України*. 2003. №11. Ст. 461.

4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. №1618-IV. *Голос України*. 2004. № 89-91.

5. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477- IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.

6. Про державну реєстрацію актів цивільного стану : Закон України від 1 липня 2010 р. № 2398-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 38. Ст. 509.

7. Актуальні питання прикладної цивілістики: сімейне, трудове, земельне та житлове право : наук.-практ. посіб. / О.В. Гетьманцев, О.В. Кіріак, М.Б. Мельник та ін. Київ : Правова єдність, 2015. 448 с.

8. Сучасні проблеми цивільного права та процесу : навчальний посібник / Сліпченко С. О., Синегубов О. В., Кройтор В. А. та ін. ; за ред. Ю. М. Жорнокуя та Л. В. Красицької. Харків : Право, 2017. 808 с

9. Красицька Л. В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей: монографія. Київ: Видавництво Ліра-К, 2015. 628 с.

10. Правова доктрина України : у 5 т. / Нац. акад. прав. наук України. Доктрина приватного права України. Т. 3. Харків: Право, 2013. 760 с.

Тема № 6. Особисті немайнові відносин між членами сім'ї: стан сучасної доктрини.

Семінарське заняття Особисті немайнові відносин між членами сім'ї: стан сучасної доктрини.

Навчальна мета заняття: засвоїти теоретичні положення щодо видів особистих немайнових відносин між членами сім'ї, засвоїти нормативний матеріал щодо визначення походження дитини від батьків, ознайомитися з практикою застосування сімейно-правових норм щодо вирішення спорів, пов'язаних з вихованням та місцем проживання дітей, позбавленням батьківських прав.

Кількість годин:

денна форма навчання – 4 години;

заочна форма навчання – 1 година.

Навчальні питання:

1. Теоретичні засади особистих немайнових права та обов'язків подружжя.
2. Теоретичні підходи визначення походження дитини від батьків та

проблеми сурогатного материнства.

3. Оспорювання батьківства у теорії сімейного права.
4. Вирішення спорів, пов'язаних з вихованням та місцем проживання дітей.
5. Цивільно-правові положення позбавлення батьківських прав та відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав.

Методичні вказівки до кожного навчального питання теми

1. Теоретичні засади особистих немайнових права та обов'язків подружжя.

Оскільки відносини між подружжям мають, насамперед, глибоко особистий характер, то й правовому регулюванню особистих немайнових відносин у сімейному праві надається велике значення. Загальними засадами регулювання особистих немайнових відносин між подружжям згідно ст. 7 СК України є те, що правове регулювання здійснюється з урахуванням права на таємницю особистого життя подружжя, права кожного з них на особисту свободу та недопустимість свавільного втручання будь-кого у їх сімейне життя, відсутності привілеїв чи обмежень кожного із подружжя за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, етнічного та соціального походження, місця проживання, за мовними та іншими ознаками. Сімейний кодекс України дещо розширив коло особистих немайнових правовідносин подружжя, порівняно з діючим до 1 січня 2004 року КпШС України.

2. Теоретичні підходи визначення походження дитини від батьків та проблеми сурогатного материнства.

Правовою підставою виникнення батьківських правовідносин між дитиною та її батьками є юридичний склад, який складається з двох юридичних фактів: 1) народження дитини; 2) державної реєстрації народження дитини в органах державної реєстрації актів цивільного стану. Частина 1 ст. 122 СК України закріплює презумпцію шлюбного походження дитини, яка складається з презумпції материнства дружини та презумпції батьківства чоловіка. Відповідно до презумпції батьківства, сформульованої ще римськими юристами, – *pater is est quem nuptiae demonstrant* – батьком дитини вважається той, хто перебуває у шлюбі з матір'ю. Проблемні питання визначення походження дитини, народженої поза шлюбом, досліджувалися в роботах І. В. Жилінкової, Л. В. Красицької, З. В. Ромовської та інших правників.

3. Оспорювання батьківства у теорії сімейного права.

Оспорити батьківство мають право особа, яка записана батьком дитини в Книзі реєстрації народжень (ст. 136 СК), - шляхом пред'явлення позову про виключення відомостей про неї як батька з актового запису про народження дитини, а також жінка, котра народила дитину в шлюбі (ст. 138 СК), - звернувшись із позовом про виключення із цього запису відомостей про її чоловіка як батька дитини. Відповідно до п.10 постанови Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 року № 3 «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства,

материнства та стягнення аліментів» у судовому порядку батьківство може бути оспорено як у випадках, коли в Книзі реєстрації народжень батьками дитини записано осіб, які перебували у шлюбі між собою (статті 122, 124 СК), так і тоді, коли при реєстрації народження дитини її батьком на підставі спільної заяви батьків записано особу, яка не перебувала у шлюбі з матір'ю дитини (стаття 126 СК).

4. Вирішення спорів, пов'язаних з вихованням та місцем проживання дітей.

При вивченні цього питання доцільно звернути увагу, що мати, батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою. Розглядаючи спори, пов'язані з вихованням та місцем проживання дітей, доцільно проаналізувати положення статей 157-162 СК України. У контексті рівності прав матері і батька щодо дитини необхідно проаналізувати положення Декларації прав дитини, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1959 р., принцип 6 якої передбачає, що дитина для повного і гармонійного розвитку її особистості потребує любові і розуміння. Вона повинна, коли це можливе, рости на піклуванні і під відповідальністю своїх батьків і у всякому випадку в атмосфері любові та моральної і матеріальної забезпеченості; малолітня дитина не повинна, крім тих випадків, коли є виняткові обставини, бути розлучена зі своєю матір'ю.

5. Цивільно-правові положення позбавлення батьківських прав та відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав.

При розкритті цього питання доцільно проаналізувати підстави позбавлення батьківських прав, передбачені ст. 164 СК України. Відповідно до ст. 164 СК України мати, батько можуть бути позбавлені судом батьківських прав, якщо вона, він: 1) не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і протягом шести місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування; 2) ухиляються від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини; 3) жорстоко поведуться з дитиною; 4) є хронічними алкоголіками або наркоманами; 5) вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва; 6) засуджені за вчинення умисного злочину щодо дитини. Необхідно звернути увагу, що несплата аліментів не є підставою для позбавлення батьківських прав.

Питання цільових виступів здобувачів вищої освіти для розкриття окремих проблем, явищ тощо:

1. Проблеми сурогатного материнства.
2. Зміна прізвища, імені, по батькові дитини.
3. Цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей.

Теми для рефератів, які відповідають темі заняття.

1. Переважні права у сімейному праві.
2. Визначення місця проживання малолітньої дитини.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. *Офіційний вісник України*. 2002. № 7. Ст. 273.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. *Офіційний вісник України*. 2003. №11. Ст. 461.
4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. №1618-IV. *Голос України*. 2004. № 89-91.
5. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477- IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.
6. Про державну реєстрацію актів цивільного стану : Закон України від 1 липня 2010 р. № 2398-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 38. Ст. 509.
7. Актуальні питання прикладної цивілістики: сімейне, трудове, земельне та житлове право : наук.-практ. посіб. / О.В. Гетьманцев, О.В. Кіріяк, М.Б. Мельник та ін. Київ : Правова єдність, 2015. 448 с.
8. Сучасні проблеми цивільного права та процесу : навчальний посібник / Сліпченко С. О., Синегубов О. В., Кройтор В. А. та ін. ; за ред. Ю. М. Жорнокуя та Л. В. Красицької. Харків : Право, 2017. С. 602-808 с
9. Красицька Л. В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей: монографія. Київ: Видавництво Ліра-К, 2015. 628 с.
10. Правова доктрина України : у 5 т. / Нац. акад. прав. наук України. Доктрина приватного права України. Т. 3. Харків: Право, 2013. 760 с.

Тема № 7. Майнові відносин членів сім'ї: стан сучасної доктрини

Семінарське заняття Майнові відносин членів сім'ї: стан сучасної доктрини

Навчальна мета заняття: засвоїти теоретичні положення щодо майнових відносин членів сім'ї, засвоїти нормативний матеріал щодо права особистої приватної власності дружини та чоловіка і права спільної сумісної власності подружжя, ознайомитися з практикою застосування сімейно-правових норм у сфері укладення батьками правочинів щодо майна дітей, стягнення аліментів на утримання одного з подружжя, дітей, інших членів сім'ї.

Кількість годин:

денна форма навчання – 4 години;
заочна форма навчання – 2 години.

Навчальні питання:

1. Право особистої приватної власності дружини та чоловіка у теорії.

2. Право спільної сумісної власності подружжя.
3. Спільна власність подружжя на житло.
4. Правовідносини батьків та дітей з приводу майна.
5. Питання утримання (аліментування) учасників сімейних правовідносин у теорії сімейного права.

Методичні вказівки до кожного навчального питання теми

1 Право особистої приватної власності дружини та чоловіка у теорії.

Розглядаючи це питання, варто звернути увагу, що СК України істотно змінив підходи до правового регулювання відносин права особистої приватної власності дружини, чоловіка. Зокрема, згідно з ч.2 ст. 57 СК України особистою приватною власністю дружини та чоловіка є речі індивідуального користування, в тому числі коштовності, навіть тоді, коли вони були придбані за рахунок спільних коштів подружжя. В СК України не наводиться орієнтований перелік речей індивідуального користування. Введення в СК України нової норми про визнання особистою приватною власністю одного з подружжя майна, придбаного в період шлюбу, але за рахунок його особистих коштів заслуговує на підтримку, адже такий підхід до вирішення правової долі такого майна формувався в судовій практиці і поділявся в юридичній літературі.

2 Право спільної сумісної власності подружжя.

Вивчаючи це питання, варто виходити з того, що головним принципом прав подружжя на майно є принцип спільності всього того майна, яке набувається ними за час шлюбу. Відповідно до ст. 60 СК України майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності, незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самотійного заробітку (доходу).

3. Спільна власність подружжя на житло.

Розглядаючи це питання, доцільно враховувати, що Українська нотаріальна палата у березні 2011 р. звернулась з листом до Міністерства юстиції України щодо отримання роз'яснень з приводу змін, які були внесені до СК України відповідно до Закону України від 11.01.2011 р., який набув чинності 08.02.2011 р. Міністерство юстиції України у листі № 4208-0-33-11-31 від 19.06.1992 р. «Щодо реалізації положень Закону України «Про внесення зміни до статті 61 Кодексу щодо об'єктів права спільної сумісної власності подружжя» було надане роз'яснення, що нотаріус при посвідченні договорів відчуження майна, набутого одним із подружжя шляхом приватизації, обов'язково має залучати до справи згоду другого з подружжя на таке відчуження, незалежно від дати набрання чинності Законом України «Про внесення змін до статті 61 Кодексу щодо об'єктів права спільної сумісної власності подружжя». Аналогічне слід враховувати при видачі свідоцтва про право на спадщину на таке майно. Таким чином, нотаріальна практика йшла

шляхом сприйняття майна, яке набуто одним з подружжя під час приватизації житла чи земельної ділянки як спільної сумісної власності, навіть, якщо приватизація була здійснена до 08.02.2011 р. Безумовно, внесені зміни до ст. 57 СК України змінили й підходи нотаріальної практики.

4. Правовідносини батьків та дітей з приводу майна.

Щодо майнових прав батьків і дітей, виділених за об'єктом правового регулювання права, необхідно зазначити, що СК України термін «майнові права» використовує, визначаючи права батьків малолітньої дитини в управлінні її майном, правові наслідки усиновлення тощо. Правова категорія «майнові права» є досить складною і неоднозначною. за СК України можна виділити такі види майнових прав батьків: право батьків на надання їм допомоги з боку дітей і повнолітніх дітей, право власності батьків на майно, право батьків на управління майном малолітньої дитини.

5. Питання утримання (аліментування) учасників сімейних правовідносин у теорії сімейного права.

Аліментні правовідносини «пронизують» СК України, який визначає досить широке коло аліментнозобов'язаних осіб. Стаття 51 Конституції України проголошує, що батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків. Варто зазначити, що обов'язок батьків утримувати дитину до повноліття не припиняється й у випадку, коли дитині, яка досягла шістнадцяти років, надається право на шлюб у порядку ст. 23 СК України. Широке коло аліментнозобов'язаних осіб визначено главою 22 СК України «Обов'язок по утриманню інших членів сім'ї та родичів». Зокрема, аліментнозобов'язаними особами є баба, дід щодо внуків; внуки, правнуки щодо баби, діда, прабаби, прадіда; повнолітні брати та сестри щодо малолітніх, неповнолітніх, непрацездатних повнолітніх братів та сестер; мачуха, вітчим щодо падчерки, пасинка; фактичні вихователі щодо дитини, яка виховувалася у їх сім'ї; падчерка, пасинок щодо мачухи, вітчима; повнолітній вихованець щодо фактичних вихователів.

Питання цільових виступів здобувачів вищої освіти для розкриття окремих проблем, явищ тощо:

1. Правовий режим земельних ділянок та житла, набутих чоловіком, дружиною внаслідок приватизації.
2. Корпоративні права подружжя.
3. Правовий режим кредитних коштів, одержаних одним із подружжя у шлюбі.
4. Зміна режиму спільної сумісної власності подружжя на режим спільної часткової власності.
5. Укладення батьками правочинів щодо майна дітей.
6. Відповідальність за прострочення сплати аліментів, оплати додаткових витрат на дитину.

Теми для рефератів, які відповідають темі заняття.

1. Поділ спільного майна подружжя.
2. Право на майно і право на утримання жінки і чоловіка, що проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою і в будь-якому іншому шлюбі.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. *Офіційний вісник України*. 2002. № 7. Ст. 273.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. *Офіційний вісник України*. 2003. №11. Ст. 461.
4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. №1618-IV. *Голос України*. 2004. № 89-91.
5. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477- IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.
6. Про державну реєстрацію актів цивільного стану : Закон України від 1 липня 2010 р. № 2398-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 38. Ст. 509.
7. Актуальні питання прикладної цивілістики: сімейне, трудове, земельне та житлове право : наук.-практ. посіб. / О.В. Гетьманцев, О.В. Кіріяк, М.Б. Мельник та ін. Київ : Правова єдність, 2015. 448 с.
8. Сучасні проблеми цивільного права та процесу : навчальний посібник / Сліпченко С. О., Синегубов О. В., Кройтор В. А. та ін. ; за ред. Ю. М. Жорнокуя та Л. В. Красицької. Харків : Право, 2017. С. 602-649.
9. Красицька Л. В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей: монографія. Київ: Видавництво Ліра-К, 2015. С. 339-355.
10. Правова доктрина України : у 5 т. / Нац. акад. прав. наук України. Доктрина приватного права України. Т. 3. Харків: Право, 2013. 760 с.

Тема № 8. Форми влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування у теорії цивільного права

Семінарське заняття Форми влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування у теорії цивільного права

Навчальна мета заняття: засвоїти теоретичні положення щодо форм влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, засвоїти нормативний матеріал щодо усиновлення, опіки, піклування над дітьми, ознайомитися з практикою застосування сімейно-правових норм у сфері

укладення договорів про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу, договору про влаштування дітей до прийомної сім'ї.

Кількість годин:

денна форма навчання – 4 години;

заочна форма навчання – 2 години.

Навчальні питання:

1. Усиновлення як сімейна форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування у теорії цивільного права.
2. Договір про патронат над дитиною теоретичні положення.
3. Дитячий будинок сімейного типу та прийомна сім'я – правова природа.
4. Договір про патронат над дитиною, договір про влаштування дітей до прийомної сім'ї, договір про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу, договір про наставництво у теорії сімейного права.

Методичні вказівки до кожного навчального питання теми

1. Усиновлення як сімейна форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування у теорії цивільного права.

На сьогодні в Україні існує дві основні форми влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування: індивідуальна та суспільна (інтернатна). У доктрині права індивідуальну форму влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, класифікують за різними підставами. За підставами виникнення розрізняють форми влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, на такі, що ґрунтуються на адміністративному акті (опіка, піклування), та форми влаштування, засновані на договорі (патронат, прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу). Для усиновлення дитини потрібна її згода. Згода дитини на її усиновлення дається у формі, яка відповідає її вікові та стану здоров'я. Проблемним питанням залишається форма згоди дитини на її усиновлення.

2 Договір про патронат над дитиною теоретичні положення.

Розглядаючи це питання, варто звернути увагу, що СК України патронат над дитиною визначає як тимчасовий догляд, виховання та реабілітація дитини в сім'ї патронатного вихователя на період подолання дитиною, її батьками або іншими законними представниками складних життєвих обставин.

3 Дитячий будинок сімейного типу та прийомна сім'я – правова природа. Положенням про дитячий будинок сімейного типу (далі ДБСТ) встановлено, що ДБСТ є пріоритетною формою виховання та турботи про дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. ДБСТ – це окрема сім'я, яка створюється за бажанням подружжя або окремої особи, що не перебуває у шлюбі (далі – батьки-вихователі), які беруть на виховання та спільне проживання не менш як 5 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Загальна кількість дітей у ДБСТ, враховуючи рідних та прийомних, не повинна перевищувати 10 осіб. Прийомна сім'я – це сім'я, яка добровільно взяла із закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування

від 1 до 4 дітей виховання та спільне проживання. Загальна кількість дітей у такій сім'ї, враховуючи рідних і прийомних, як правило, не повинна перевищувати 5 осіб.

4. Договір про патронат над дитиною, договір про влаштування дітей до прийомної сім'ї, договір про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу, договір про наставництво у теорії сімейного права.

Розглядаючи це питання, необхідно проаналізувати точки зору щодо сімейно-правової, цивільно-правової природи договору про патронат над дитиною, договору про влаштування дітей до прийомної сім'ї, договору про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу, договору про наставництво. Крім того, доцільно визначитися з поняттям адміністративний договір та його ознаками у контексті правової характеристики договору про патронат над дитиною, договору про влаштування дітей до прийомної сім'ї, договору про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу, договору про наставництво.

Питання цільових виступів здобувачів вищої освіти для розкриття окремих проблем, явищ тощо:

1. Проблемні питання встановлення та припинення опіки та піклування над дітьми.

2. Наставництво над дитиною.

Теми для рефератів, які відповідають темі заняття.

1. Усиновлення іноземцем дитини – громадянина України.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. *Офіційний вісник України*. 2002. № 7. Ст. 273.

3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. *Офіційний вісник України*. 2003. №11. Ст. 461.

4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. №1618-IV. *Голос України*. 2004. № 89-91.

5. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477- IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.

6. Про державну реєстрацію актів цивільного стану : Закон України від 1 липня 2010 р. № 2398-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 38. Ст. 509.

7. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : Закон України від 13 січня 2005 року № 2342-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 6. Ст. 147.

8. Актуальні питання прикладної цивілістики: сімейне, трудове, земельне та житлове право : наук.-практ. посіб. / О.В. Гетьманцев, О.В. Кіріяк, М.Б. Мельник та ін. Київ : Правова єдність, 2015. 448 с.

9. Сучасні проблеми цивільного права та процесу : навчальний посібник / Сліпченко С. О., Синегубов О. В., Кройтор В. А. та ін. ; за ред. Ю. М. Жорнокуя та Л. В. Красицької. Харків : Право, 2017. С. 650-654.

10. Правова доктрина України : у 5 т. / Нац. акад. прав. наук України. Доктрина приватного права України. Т. 3. Харків: Право, 2013. 760 с.

4. Рекомендована література (основна, додаткова), інформаційні ресурси в Інтернеті

Основна

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Декларація прав дитини, затв. Резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 р. URL : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_384.

3. Декларація про соціальні і правові принципи, що стосуються захисту і благополуччя дітей, особливо при передачі дітей на виховання і їхнє усиновлення на національному і міжнародному рівнях, прийнята резолюцією 41/85 Генеральної Асамблеї ООН від 3 грудня 1986 р. URL : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_131.

4. Конвенція ООН про права дитини, прийнята резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1989 р. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. 1997. № 5. С. 35-53. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

5. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. *Офіційний вісник України*. 2002. № 7. Ст. 273. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

6. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

7. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

8. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477- IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>

9. Про державну реєстрацію актів цивільного стану: Закон України від 1 липня 2010 р. № 2398-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 38. Ст. 506. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2398-17#Text>

10. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : Закон України від 13 січня 2005 року № 2342-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 6.

Ст. 147. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text>

11. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 35. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

12. Про медіацію. Закон України від 16 листопада 2021 року № 1875-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022, № 7, ст.51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>

13. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 32. Ст. 422. URL :

14. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376. [URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19)

15. Про нотаріат: Закон України від 03 вересня 1993 р. № 3425-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>

16. Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей: Закон України від 2 червня 2005 року № 2623-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 26. Ст. 354. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-15#Text>

17. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

18. Про приєднання України до Конвенції про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання : Закон України від 14 вересня 2006 р. № 135-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 43. Ст.416. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_001#Text

19. Про приєднання України до Конвенції про стягнення аліментів за кордоном : Закон України від 20 липня 2006 р. № 15-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 39. Ст. 325. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-16#Text>

20. Про приєднання України до Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей : Закон України від 11 січня 2006 р. № 3303-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 16. Ст. 140. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3303-15#Text>

21. Про приєднання України до Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей : Закон України від 14 вересня 2006 р. № 136-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 43. Ст. 417. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/136-16#Text>

22. Про ратифікацію Європейської конвенції про здійснення прав дітей : Закон України від 3 серпня 2006 р. № 69-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 41. Ст. 354. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/69-16#Text>

23. Про ратифікацію Європейської конвенції про усиновлення дітей (переглянутої) : Закон України від 15 лютого 2011 р. № 3017-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 35. Ст. 346. URL :

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3017-17#Text>

24. Про ратифікацію Конвенції про контакт з дітьми (ETS № 192) : Закон України від 20 вересня 2006 р. № 166-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 45. Ст. 440. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/166-16#Text>

25. Про ратифікацію Конвенції про правову допомогу і відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах : Закон України від 10 листопада 1994 р. №240. *Зібрання законодавства України*. Серія 3. 2001. № 1. Ст. 26. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/240/94-%D0%B2%D1%80#Text>

26. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами : Закон України від 20 травня 2022 №2319-IX URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2319-20#n2>

27. Про судовий збір: Закон України від 8 липня 2011 р. № 3674-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 14. Ст. 87. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text>

28. Про третейські суди: Закон України від 11 травня 2004 р. № 1701-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 35. Ст. 412. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15>

29. Деякі питання здійснення патронату над дитиною: постанова Кабінету Міністрів України від 16 берез. 2017 № 148. *Офіційний вісник України*. 2017. № 26. Ст. 739. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/148-2017-%D0%BF#Text>

30. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини : постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866. *Офіційний вісник України*. 2008. № 76. Ст. 2561. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text>

31. Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу : постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2002 р. № 564. *Офіційний вісник України*. 2002. № 18. Ст. 925. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2002-%D0%BF#Text>

32. Про затвердження Положення про прийомну сім'ю : постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2002 р. № 565. *Офіційний вісник України*. 2002. № 18. Ст. 926. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-2002-%D0%BF#Text>

33. Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру актів цивільного стану громадян : постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2007 р. № 1064. *Офіційний вісник України*. 2007. № 65. Ст. 2516. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1064-2007-%D0%BF#Text>

34. Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей : постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2008 р. № 905. *Офіційний вісник України*. 2008. № 79. Ст. 2660. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/905-2008-%D0%BF#Text>

35. Про перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб : постанова Кабінету Міністрів України від 26 лютого 1993 р. № 146. *Зібрання постанов Уряду*

України. 1993. №8. Ст. 161. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/146-93-%D0%BF#Text>

36. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затв. наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. №296/5. *Офіційний вісник України*. 2012. №17. Ст. 632. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text>

37. Правила державної реєстрації актів цивільного стану в Україні, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 18 жовтня 2000 р. № 52/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 24 грудня 2010 р. № 3307/5). *Офіційний вісник України*. 2000. №42. Ст. 1803. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00#Text>

38. Про затвердження Правил внесення змін до актових записів цивільного стану, їх поновлення та анулювання : наказ Міністерства юстиції України від 12 січня 2011 р. № 96/5. *Офіційний вісник України*. 2011. № 4. Ст. 238. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0055-11#Text>

39. Про затвердження Правил опіки та піклування : наказ Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства освіти України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України №34/166/131/88 від 26.05.1999р. *Офіційний вісник України*. 1999. № 26. Ст. 1252. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0387-99#Text>

40. Актуальні питання прикладної цивілістики: сімейне, трудове, земельне та житлове право : наук.-практ. посіб. / О.В. Гетьманцев, О.В. Кіріяк, М.Б. Мельник та ін. Київ : Правова єдність, 2015. 448 с.

41. Сучасні проблеми цивільного права та процесу : навчальний посібник / Сліпченко С. О., Синегубов О. В., Кройтор В. А. та ін. ; за ред. Ю. М. Жорнокуя та Л. В. Красицької. Харків : Право, 2017. 808 с.

Додаткова

1. Ватрас В. А. Джерела сімейного права: проблеми теорії та практики: монографія / В. А. Ватрас. Хмельницький: видавництво ТОВ «Поліграфіст-3», 2020. 824 с.

2. Кожевникова В. О. Теоретико-методологічні засади обмеження особистих немайнових та майнових прав суб'єктів сімейних відносин : монографія. Тернопіль : Підручники і посібники, 2016. 512 с.

3. Кожевникова В. О. Обмеження прав суб'єктів сімейних відносин: проблеми теорії та практики: монографія / В. О. Кожевникова. Київ: «Комп'ютерний дизайн», 2019. 520 с.

4. Козак О. М. Договір про влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у прийомну сім'ю: монографія. Львів, видавництво «Апріорі», 2020. 176 с.

5. Красицька Л. В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей: монографія. Київ: Видавництво Ліра-К, 2015. 628 с.

6. Менджул М. Принципи сімейного права (сутність та проблеми застосування) : монографія. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2019. 420 с.
7. Менджул М.В. Порівняльне сімейне право: навчальний посібник. Ужгород : РІК-У, 2021. 296 с.
8. Науково-практичний коментар. Сімейний кодекс України / за заг. ред. Т. В. Боднар, О. В. Дзери. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 552 с.
9. Правова доктрина України : у 5 т. / Нац. акад. прав. наук України. Доктрина приватного права України. Т. 3. Харків: Право, 2013. 760 с.
10. Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. / редкол.: В.Я. Тацій (голова), О.В. Петришин, Ю.В. Баулін та ін. Цивільно-правові науки. Приватне право. Т. 3. 2008. 640 с.
11. Розгон О. В. Договори у сімейному праві України : монографія. Київ : Ін Юре. 2018. 301 с.
12. Сафончик О. І. Шлюбні правовідносини в Україні: проблеми теорії і практики : монографія. Одеса : Фенікс, 2018. 378 с.
13. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар / за ред. І. В. Жилінкової. Харків: Ксилон, 2008. 855 с.
14. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. С. Я. Фурси. Київ: Видавець Фурса С. Я.: КНТ, 2008. 1248 с.
15. Токарчук Л. М. Влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: приватно-правові проблеми : монографія. Одеса : Фенікс, 2020. - 420 с.
16. Труба В. І. Класифікація сімейних правовідносин : монографія / В. І. Труба. - Одеса : Фенікс, 2020. - 360 с.
17. Хорошенюк О. В. Зміна місця проживання чи викрадення дитини: через призму принципу найкращого інтересу дитини. Дніпропетровськ : Право і суспільство, 2023. №1. с. 96-100.
18. Чернега В. М. Сімейне (національне, міжнародне, порівняльне) право: підручник. Київ: Видавництво Ліра-К, 2023. 370 с.
19. Чурпіта Г. В. Захист сімейних прав та інтересів у порядку непозовного цивільного судочинства : моногр. Київ : Алерта, 2016. 434 с.
20. Явор О. А. Юридичні факти в сімейному праві України: усталені підходи і новітні тенденції : монографія. Харків : Право, 2016. 352 с.
21. Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів: постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 р. № 3. *Вісник Верховного Суду України*. 2006. № 7. С. 16-20. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-06#Text>
22. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя : постанова пленуму Верховного Суду України від 21 грудня 2007 р. № 11. *Вісник Верховного Суду України*. 2008. № 1 С. 5–11. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07#Text>

23. Про практику застосування судами закон-ва при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав: постанова Пленуму ВС України від 30 березня 2007 р. № 3. *Вісник Верховного Суду України*. 2007. № 5. С. 7–11. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-07#Text>

24. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Гарнага проти України» від 16 травня 2013 р. (заява № 20390/07). *Офіційний вісник України*. 2014. № 1. Ст. 30. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_960#Text

25. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Лазоріва проти України» (Заява № 6878/14) від 17 квітня 2018 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d30.

26. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «М.Р. та Д.Р. проти України» (Заява № 63551/13) від 22 травня 2018 р. *Офіційний вісник України*. 2018. № 81. Ст. 2711. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c87#Text

27. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Савіни проти України» від 18 грудня 2008 р. (заява № 39948/06). *Офіційний вісник України*. 2009. № 84. Ст. 2852. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_454#Text

Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням приватного підприємства «ІКІО» щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 61 Сімейного кодексу України від 19 вересня 2012 р. № 17-рп/2012. *Офіційний вісник України*. 2012. № 75. Ст. 3038. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-12#Text>

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Верховна Рада України: Офіційний веб-сайт. URL: <https://www.rada.gov.ua>
2. Міністерство юстиції України: Офіційний веб-сайт. URL: <https://minjust.gov.ua>
3. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: Офіційний веб- сайт. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>
4. Верховний Суд: Офіційний веб-сайт. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/>
5. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua>
6. Офіційний сайт Харківського національного університету внутрішніх справ <http://univd.edu.ua/>
7. Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленко <http://korolenko.kharkov.com/>